EEN NIEUWE BIJDRAGE TOT DE KENNIS VAN HET SHAMANISME BIJ DE PASĚMAHERS. ¹⁾

DOOR

W. HOVEN.

In de berichten van den St. Claverbond van het jaar 1893 komt op blz. 24 e. v. een beschrijving voor van de hand van den toenmaligen Pastoor te Tandjong-Sakti, L. Jennissen, S. J., van een door hem bijgewoonde «spiritistische plechtigheid, welke in de taal der PasĚmahers, tiłol genoemd wordt».

«Tilol» nu is één der vormen, waarin zich het shamanisme in de PasĚmah openbaart. De bedoeling van dit opstel is, om deze uiting van divinatie, waaraan dit bergvolk een bijzondere waarde toekent, voor het opsporen van de gezindheid der hen omringende geesten, aan een nadere bespreking te onderwerpen. Hierbij zij vooropgesteld, dat in dit artikel bijna uitsluitend, gebruik is gemaakt van de aantekeningen van den heer O. L. Helfrich, die destijds, als bestuursambtenaar in het Bengkoelensche, waardevol materiaal op volkenkundig en taalkundig gebied heeft weten bijeen te zamelen. Hetgeen men hieronder over tilol vindt opgeteekend, beschouwe men als een aanvulling van bovengenoemde interessante beschrijving van Jennissen. ²⁾

Tot «tilol» mag niet worden overgegaan, dan na verkregen toestemming van het margahoofd, terwijl het dorpshef van tevoren uiteenzet, waarover men het oordeel van de geesten wil inwinnen. In den regel geschiedt dit in gevallen van ziekte

¹⁾ PasĚmah vulgo: „BĚsĚmah”, afgeleid van de vischsoort „sĚmah”, waarnaar de landstreek genoemd is. Hoewel in dit artikel enkel sprake is van de PasĚmah, gelden deze gebruiken evenzeer voor de SĚrawaj-streken, alwaar meer speciaal „tĚnong” en „sir” beoefend worden.

²⁾ Zie ook in den Borneo Almanak, 6e jrg. 1916, van Pastoor D. Verhoeven „Uit Sumatra's binnenland”, waarin eveneens van een tilol-séance sprake is.

en plagen en van «kěbëndon», d. i. wanneer men getroffen is door den vloek van goden, geesten of voorouders. Een tilol-séance neemt gewoonlijk tegen 8 uur in den vooravond «sěkčlap» boedaq», een aanvang en duurt vaak tot den volgenden morgen. Men pleegt het doesoenplein ervoor te bestemmen, dat voor zooveel noodig met matten wordt bedekt. Op één dezer matten, «lampžk» geheeten, moeten van tevoren de volgende onontbeerlijke voorwerpen worden uitgestald, zooals op onderstaande teekening is aangegeven.

A. twee stukken nieuw wit katoen;

B. een kort zwaard, «pědang»;

C. een «bakol bětěrah», of ook wel «pětrah tali njawě» genoemd, inhoudende: een stuk lijnwaad, een streng wit garen en een wit kopje, gevuld met wat rijst, «padi běsaq»; aan het garen is een zilveren ring, dan wel een naald bevestigd.¹⁾

D. een wierookpotje, «doepě'an»;

E. een wit kopje met water;

F. een bord van den volgenden inhoud: A) 5 op elkaar gestapelde sirih-blaren, met de steeltjes naar boven gekeerd, «sigrih djawě», waarop een gambir-blad is gelegd, voorzien van 5 vegen, «pajot», sirih-kalk. Hierop is een «lěłěsong» geplaatst, d. i. een blokje «tjěndaně»-hout, in den vorm van een miniatuur rijstblok met 3 kuiltjes erin: in het middelste is water gegoten, de beide anderen bevatten respectievelijk een in klapperolie gedrenkt vlokje kapas en rijste-poeder, «boržh». De «lěłěsong» kan eventueel vervangen worden door 3 witte kopjes, «tjoebiq», welke in één rij worden geplaatst, en denzelfden inhoud moeten hebben, als de 3 openingen van de «lěłěsong», met uitzondering van het middelste kopje, dat «ajžq tjěndaně» bevat, d. i. water, met

¹⁾ Zie voor een uitvoerige beteekenis van de in het artikel voorkomende Pasěmahsche woorden en uitdrukkingen Helfrich's „Midden Maleische Woordenlijst” (Verh. Bat. Gen. v. K. en W. deel 53) met daarop gevolgde supplementen, terwijl voor de beteekenis van de „pětrah tali njawě” bovendien wordt verwezen naar mijn „Animistische gebruiken in de Pasěmah” (Kol. Tijdschrift Sept. 1925).

een stukje «tjėndaně»-hout erin. Aan den eenen kant van de «lěłěsong», c. q. kopje, waarin zich het vlokje kapas bevindt, wordt op het gambir-blad een takje «sělasih» of «tjėndaně», gelegd; aan den anderen kant een stroosigaret, «roekoq (ě)'ndjadi». Voorts treft men op het bord aan: B) 5 stukjes pinang, «pinang limě si(j)'ong» en tenslotte (C en D) 2 z.g. «sigrat sigr̃ih», d. i. een sirih blad, in den vorm van een peperhuisje gevouwen, een met sirih-kalk bestreken gambir-blad, en een stukje pinang.

G. een schotel inhoudende: A) witte rijstepap, «boebogr bėlantan» en B) 5 «lěmang gěm̃oq» d. i. zonder zout gaar gestoomde kleefrijst.

Dit wat het instrumentarium betreft.

Gelijk Pastoor Jennissen reeds opmerkte, zijn voor «tilol» ten minste 2 personen noodig. Allereerst het medium zelve, de z. g. «'ajam tilol» en zijn leider de «doekon tilol» of ook wel «ngoetjol 'ajam» genoemd. Het zijn uitsluitend mannen, die als medium mogen optreden. Het eenige vereischte, waaraan deze moeten voldoen is, dat zij spoedig in zwijm kunnen vallen. In den regel is in iedere marga wel zoo'n persoon aanwezig, die reeds eerder de bewijzen heeft geleverd voor medium geschikt te zijn. Voor het geval dat men door middel van «tilol» het oordeel der geesten wilde inwinnen, maar over geen geschikten «'ajam tilol» de beschikking had, ging men volgens Helfrich als volgt te werk. Alle doesoengenooten werden op het dorpsplein verzameld, waarop de «doekon tilol» één hunner uitkoos, van wien hij onderstelde, dat deze wel als medium zou kunnen dienst doen. Degene, die het onderzoek moest ondergaan (B) werd verzocht voor de bewuste «lampik» plaats te nemen, met

de beenen kruislings over elkaar, «doedəq bəsilaŋ», terwijl de «doekən» (A) achter hem kwam staan. B moest beginnen met zich de ooren af te sluiten door de, met kapas omwonden, duimen er tegen aan te drukken; de neusgaten moesten met de beide ringvingers worden toegestopt, terwijl de oogen met de wijsvingers werden bedekt. Eén der op het matje klaargelegde stukken wit¹⁾ katoen werd hem voorts om het hoofd gewikkeld, waardoor het gansche gezicht bedekt was. A. nam dan het takje «səlasəh» of «tjəndanə» in de hand, lichtte vervolgens de om het hoofd van B. gewonden «ka'ın potzəh» een weinig op en fluisterde dezen eerst in het linker-, dan in het rechter oor een formule, waarin hij verklaart, dat de Radjə Njawə, de God der zielen, uit het lichaam van den één of anderen lijder is gevaren en dat de Radjə Djın, de God der kwade geesten, ervoor in de plaats is getreden; hij beveelt nu iemand die «sakti» is, d. i. met een bovennatuurlijk vermogen begaafd, om zich op weg te begeven, ten einde den Pojang Kətoenggalan, den algemeenen stamvader der Pasěmahers, te raadplegen.²⁾ Nadat de «doekən tiləl» B. aldus had ingefluisterd, stak hij het daarvoor bestemde strootje op, deed er eerst een paar trekken aan, nam dan zelf den aangestoken kant in zijn mond, stak B het andere einde in den mond, en blies hem aldus den rook in. Als dit tot uitwerking had, dat B. na eerst door al zijn leden te hebben getrild, in bewusteloozen toestand geraakte, dan had B. het bewijs geleverd voor medium geschikt te zijn. Het kwam praktisch niet voor, dat onder de doesoengenooten geen persoon gevonden werd, die niet als «ajam tiləl» dienst kon doen.

Ook voor de eigenlijke séance moet het gezicht van het medium geheel bedekt worden; speciaal oogen, neus en ooren worden toegestopt, en zulks gedurende het geheele verloop van de plechtigheid, terwijl hij eveneens beroekt, «dibisəq» wordt. Voordat hij nu zijn tocht aanvangt, wordt hij met een takje

¹⁾ Opmerkelijk, vooral bij godsdienstige gebruiken, is de bijzondere waarde, die wordt toegekend aan de witte kleur der voorwerpen, terwijl daarentegen een witte karbouw geenszins in aanzien staat. Men zal nimmer een karbouw van die kleur bestemmen voor een of ander feestmaal, daar zulks als verderfelijk wordt aangemerkt!

²⁾ De tekst luidt: „potih koekoe 'itamnjə 'agrang masoq 'ograng, kəloe- ,wagrlah 'angkaw Radjə Njawə, masoqlah 'angkaw Radjə Djın; 'akoe kan „njoeroih 'ograng sakti bədjalan (ə)'nggi Pojang Kətoenggalan!”

«sėlasih» c. q. «tjėdanė» op het hoofd geslagen en zegt de «doekon», dat hij zich op weg moet begeven, en dat zijn ziel moet opstijgen naar één der hemelen, waar de ziel uitgedreven wordt¹⁾. Hierop vangt de «'ajam tilol» zijn reis naar het geestes-land aan. Voor de wijze, waarop dit geschiedt wordt verwezen naar de beschrijving van Jennissen. De «doekon» gaat intusschen voort met hem met het takje «sėlasih» op het hoofd te tikken en zegt dan nogmaals, maar nu in andere bewoordingen, dat zijn ziel naar de zeven hemelen moet vertrekken²⁾, Interessant zijn de ontmoetingen, die hij op zijn reis heeft, waarvan hij het publiek op gedempten toon mededeeling doet. Gewoonlijk ontmoet hij eerst een of ander wild dier, hetgeen hij aankondigt met de woorden: «koetėmoe binatang *grimbė*», waarna hij ophoudt met het maken van schuivel- bewegingen. Niet zoodra merkt dit de «doekon» op, of deze maant hem aan om zich niet te laten afschrikken, niet op te houden, maar voort te gaan, zeggende: «djangan mandaq, Sidang Salih, *tėgroslah, bėdjalanlah kamoe!*» Ook komt het medium wel te staan voor een «djambat goentong», d. i. een z.g. brug in aanbouw, waardoor de beide oevers van een rivier, c. q. kanten van een ravijn nog niet verbonden zijn. Het is weer de «doekon», die hem moed inspreekt door de woorden, «djangan mandaq Sidang Salih, loempati Sidang Salih». En grappig is het te zien, hoe Sidang Salih een weinig van den grond opwipt, alsof hij inderdaad den sprong maakt. Al verder komt hij tegen een «kawah didih», d. i. een ijzeren pan, gevuld met gloeiende vloeistof, dan een «(ė)'n-tadoe (ė)'mbaq koelak», dat is een rups ter grootte van een «koelak»; voorts geesten van hen, die op abnormale wijze gestorven zijn, zooals «mati kagrot», d. i. tijdens de zwangerschapsperiode en binnen den termijn van 40 dagen na de bevalling,

¹⁾ „tėrdjalanlah Sidang Salih” — d. i. de naam waarmee het medium wordt aangesproken — „Sidang Salih mėlajang sakti mēnėngah padang Raboe Samat, „Samat sēmėdong samė diwė, mēndjaring di poentjaq ni(j)'ogr, (mė)'ngėnė „'anaq ramė ramė, tēbaring sėroepė tidoq, njawė ka(n) tandang kėsėrgė, nasi „sėkėpal di sėgoeron di poelaw ramė, 'oembaq bėsaq' 'angin kan toėgron, di „sanė djalan bėrombaq njawė”.

²⁾ „mēndjaring djaring di goedong ni(j)'ogr, kėnė boėgrong rawėrawė, „tēbaring sėroepė tidoq, Sidang Salih ka(n) tandang kėsėrgė, na'iq kėsėrgė „toedjoh”.

Van deze teksten is slechts een vrije vertaling te geven, daar een letterlijke overzetting geen zin heeft.

«*mati pĕdjĕrĕ*», d.i. door een onheil getroffen, enz. Daarna volgen de ontmoetingen met diverse kwade geesten, «*djĭn*’s, zooals de «*djĭn grimbĕ*», «*djĭn’ ajĭq*», enz. Bij elke ontmoeting krijgt men dezelfde vertooning te zien: het medium schrikt op, houdt even stil, waarop de «*doekon*» hem zegt geen vrees te toonen en hem tot voortgaan maant, bij zijn woorden ¹⁾ kracht zettende door den «*ajam*» hetzij op het hoofd, hetzij op de schouders met het takje «*sĕlasĭh*» of «*tjĕndanĕ*» te slaan. Wanneer het medium in zijn bewegingen zoo heftig wordt, dat hij tegen de omstanders dreigt te botsen, manen deze hem tot kalmte, door, met de vlakke hand op den grond slaande, uit te roepen: «*haj, badan, badan!*» hem aldus waarschuwende, dat hij tegen menschen, lett. lichamen, aankomt, waarop hij naar het midden van den kring terug schuift.

Ten langen leste komt hij in het land, waar de geesten verblijf houden en kan hij dus overgaan tot het inwinnen van hun raad. Vaak is het de Pojang Kĕtoenggalan, ook wel Pojang Pagar Bĕsi genoemd, tot wien men zich om inlichtingen wendt, en die door het medium aldus wordt aangesproken: «Ik ben tot U gekomen, Pojang Kĕtoenggalan, daartoe afgevaardigd door mijn doesoengenooten om U te melden, waarom wij tot tilol zijn overgegaan en verzoeken U om van ons het gevaar af te wenden ²⁾».

Van dit oogenblik wijzigt zich de rol van de «*ajam tilol*». Het is nu de Pojang, die zich in het medium manifesteert, na inmiddels in hem te zijn gevaren. Hevige stuiptrekkingen moeten als bewijs dienen van deze inbezitneming. Het is dan ook de Pojang, die nu vraagt: «wie ontbiedt mij?» («*sĭ(j)apĕ koengkon?*»). Deze vraag wordt door den «*doekon*» beantwoord met de woorden: «wij allen hier aanwezig» («*kami banjaq galĕ galĕ!*»). Vervolgens brandt hij wierook voor het medium, dat nu zijn bewegingen gestaakt heeft; enkel tijdens het spreken van den Pojang krijgt hij hevige stuiptrekkingen. Het branden van wierook gaat samen met het opdreunen van de volgende «*sĕram*» ³⁾: «de *ajam* is nu «hier aangekomen, moge de Pojang hem ontvangen, en hem niet «afstooten; met wien wenscht gij te spreken, het zijn hier allemaal

¹⁾ „*bĕdjalanlah tĕgro*: Sidang Salih, djangan tamban, djangan takot!”

²⁾ „*akoe datang Pojang Kĕtoenggalan, di koengkon 'ograng banjaq sĕgalĕ* „*sĕgrĕpat doeson laman, sangkan* . . . (de reden van het onheil), *toe'apĕ halnjĕ*, „*mintaq toelagri (ĕ)'nggagri pojang*.

³⁾ e. s. v. formulier.

uw kinderen en kleinkinderen¹⁾. De Pojang roept dan kort af: «wat wilt ge?» («apĕ kĕndaq?»), waarop de «doekon» wederom vraagt: «met wien wenscht U te spreken?» ('ngan sapĕ pĕram-baq?»). De Pojang roept alsdan den naam af van één der omstanders, die door den «doekon tilol» wordt uitgenoodigd naar de «gagrang»²⁾ van de woning van den lijder te gaan, ten einde zich voor deze plechtigheid eerst te reinigen, of zooals het heet «bĕbasoh tangan ngan kĕting, bĕgroesap ngan bĕkoemogr», lett. zich handen en voeten, zoomede het gezicht te wasschen en den mond te spoelen. Bij terugkomst moet hij de plaats van den «doekon» innemen, wierook branden en een formulier uitspreken, dat hem woord voor woord door den doekon wordt voorgezegd en hetgeen zooveel beteekent als: «de ajam is nu aangekomen bij U, Pojang, om U te verzoeken het onheil, waardoor wij getroffen zijn (omschrijving van het onheil) van ons af te wenden, wil ons mededeelen welke schuld wij hebben begaan, waardoor ons een en ander is overkomen!»³⁾ In den regel moet dit verzoek meerdere malen worden herhaald, alvorens de Pojang zijn antwoord geeft.

Als de meest voorkomende oorzaken werden tenslotte opgegeven: het nog schuldig zijn van een zoenoffer in gevallen van overspel, buitenechtelijke gemeenschap, moord of doodslag, «'adĕlah, gawi kĕtinggalan'ndiqdĕ bĕsijang»; het zweren van een valschen eed, «soempah (an) salah»; het niet zijn nagekomen van een, aan de Goden gedane, gelofte, «'adĕlah sangi (e)' «'ndiqdĕ di bajigr»; omdat gestolen goederen geheeld zijn, «'adĕlah salah (mĕ)'nggadoh lapan sĕmbahan»; omdat het hoofd onrechtvaardig is geweest, «ngibagr mĕrgĕ»; omdat een hoofd zwaar gekneveld heeft, «kĕdok kĕdalam timbĕ kĕloewagr dimanĕ, «goendjaq dirĕnggot», enz. De aanwezigen zijn nu één en al spanning; vooral de familieleden van de(n) zieke zijn door schrik bevangen. Het gebeurt dan ook niet licht, dat men het ten laste gelegde feit niet erkent. Heeft de Pojang als reden van de ramp of ziekte b. v. opgegeven, dat aan een gelofte nog niet is voldaan, «sangi (ĕ)' ndiqdĕ diba'igr», dan wordt hem nader gevraagd,

¹⁾ „sĕram maq'lajkom, sĕram, bĕrkat Pojang Kĕtoenggalan, 'ajam 'inilah sampaj, „mintaq sĕkapkannjĕ padĕ Pojang, mintaq djangan toelagri, njĕlah ngan „sapĕ kamoe ka(n) pĕrambaq, 'anaq tjoetjong kamoe sĕgalĕ-galĕ 'ini”.

²⁾ platform.

³⁾ „'ini 'ajam lah sampaj (mĕ)'nggagri Pojang, mintaq toelagri salah kami, „toe(w)'apĕ sangkan kami groesaq njĕmbah toe(w)'apĕ kĕsalahan, mintaq „toedoh ka(n) lih Pojang”.

welke gelofte niet is voldaan, «sangi apě (ě) 'ndiqdě ma'igr?», en luidt het antwoordt hierop b. v., dat de grootouders (van de(n) zieke) geen karbouw hebben geslacht om de gelofte na te komen, «ninzi kamoe (ě) 'ndiqdě ma'igr sangi njěmběłzh kěbaw», zoo geven belanghebbenden al schreeuwende te kennen, dat het gevraagde offer alsnog spoedigst zal worden gebracht, zoodat de Pojang over niets meer te klagen zal hebben, daarbij tevens vergiffenis vragende voor hun schromelijke nalatigheid¹⁾. Is door den Pojang geantwoord: «'adě gawi kětinggalan» dan wordt hem de vraag voorgelegd, welk offerbeest moet worden geslacht om de zonden op te heffen; bij adatdelicten wordt hem verzocht te willen opgeven, welke offermalen moeten worden aangericht, terwijl bij diefstal de ontvreemde goederen onmiddellijk door den schuldige moeten worden gerestitueerd.

Tot besluit wordt den Pojang de vraag gesteld: «adě salah «la'zn?» waarop doorgaans het antwoord volgt: «(ě)'ndiqdě «lagi, oedě!». Niet zoodra is het laatste woord uitgesproken of het medium valt bewusteloos neer. De «doekon» neemt alsdan het kopje met tjěndaně-water en wrijft hem hiermee eerst den rechter-, dan den linkerarm en vervolgens de voeten in. Als er beweging in de ledematen valt te bemerken, blaast de «doekon tilol» het medium in de ooren, eerst weer in het linker, dan in het rechter oor, en fluistert hem in, dat de kwade Radjě Djin niet langer in het lichaam van de(n) zieke huist, maar dat diens plaats weder is ingenomen door den Radjě Njawě, wien gevraagd wordt goed voor de ziel van den lijder te waken²⁾. Het medium komt dan spoedig daarop tot bewustzijn, en de tilol-séance is afgelopen.

Het is nu zaak om het door den Pojang gevorderde offermaal aan te richten, waarbij in een uitvoerige «sěram» nogmaals schuld moet worden bekend en vergiffenis aan de Goden moet worden gevraagd³⁾.

¹⁾ „baqlah, mintaq. 'ampon kěpadě pojang, sangi 'itoe lih kami di ba'igr „(ě)'ndaq di 'agoq'i, (ě)'ndiqdě kaba pěnarě lagi!”

²⁾ „koekoe potihnjě 'agrang 'itamnjě, kěloewagrlah 'angkaw Radjě Djin, „maeoqlah 'angkaw Radjě Njawě, haj djagě Si'anoel!”

³⁾ „sěram maq'lajkom, sěram bėrkat Pojang Kětoenggalan, Si Anoe (naam „van den schuldige) soempah salah (of mēnē gawi, (ě)'ndiqdě ma'igr sangi, „enz.) na kini kami mēlipati salah, mintaq loepot lėpas kěpadě diwě... „(namen der onderscheidene goden), kěpadě Pojang Kětoenggalan”, enz,

De «'ajam tilol» wordt voor de bewezen diensten onthaald op een overvloedig maal, terwijl hem voorts de twee stukken «ka' in potih» en 10 stuks lēmang ten geschenke worden gegeven. Ook de «doekon» wordt voor een rijk maal genoodigd, die dan nog in den regel, eenig geld, tot een maximum bedrag van een rijksdaalder, in ontvangst heeft te nemen. Men is evenwel niet gehouden om hem dit te betalen.

Naar het oordeel van Jennissen heeft men in «tilol» niets anders te zien, dan «een naäperij van hetgeen de eigenlijke «shamanen in den Indischen Archipel doen, en derhalve een beet-«nemerij van den zoogenaamden ajam», die zelfs van bedrog beticht wordt. Deze uitspraak lijkt mij allerminst gegrond. Uiteraard zal de geleidelijke islamiseering van de Pasēmah-streken deze oud-Heidensche gebruiken op den achtergrond dringen, doch dat het shamanisme hier een povere nabootsing zou zijn van deze wijze van geestenbezwinging elders, waarbij in de allereerste plaats aan een opzettelijke beetnemerij gedacht moet worden, is een uitspraak, welke op geen enkel aannemelijk feit is gebaseerd. Reeds Wilken heeft zich aan het slot van zijn verhandeling «Het Shamanisme bij de Volken van den Indischen Archipel» (Deel III der Verspreide Geschriften, bld. 325—396) de vraag ter beantwoording voorgelegd in hoeverre de shamaan bij zijn verrichtingen te goeder trouw of willens en wetens een bedrieger is, waarbij deze groote Geleerde dan tot de conclusie komt dat «wij «mogen aannemen, dat bij al hetgeen de shamaan bij de volken «van den Indischen Archipel, in den toestand van bezieling ver-«richt, geen moedwillig bedrog in het spel is», een meening, die Mr. Van Ossenbruggen in zijn noot op blz. 396 ten volle onderschrijft met de woorden: «Aan de goede trouw van de shamanen «en toovenaars der minder beschaafde volken valt m. i. even «weinig te twijfelen als aan die van de meeste onzer mediums «op spiritistische séances». En mij dunkt, er is geen reden om aan te nemen, dat de Pasēmahers in deze een uitzondering zouden zijn op de overige volken van den Indischen Archipel!

Een andere vorm van shamanisme is «moetos gëntong», dat evenals «tilol» gerekend wordt te behooren tot de z. g. «'agəq bəsaq» lett. vertaald «groote werken», d. w. z. dat deze methoden van geestenbezwinging alleen worden toegepast als het gaat om opsporing van belangrijke ongevallen, ziekten of plagen. Hetgeen dan ook op een dezer twee wijzen aan het licht wordt gebracht

moet tenminste met een geiten-offer worden «schoongewasschen». Doorgaans echter wordt een karbouw gevorderd.

In tegenstelling met «tilol» is voor «moetos gëntong» geen leidsman noodig, terwijl als shamaan ook *vrouwen* kunnen optreden. Zij die hiervoor geschikt zijn, worden geacht van een hoogere orde te zijn, dan de «ajam tilol». Zij moeten speciaal voorbeschikt zijn, en dragen den titel van «pënditë» of «rëbijah», de meer algemeene benamingen voor vaardige mannelijke en vrouwelijke «doekons».

Ook het «instrumentarium» wijkt eenigszins af van hetgeen voor een «tilol»-séance benodigd is. Het bestaat uit:

- a) twee stukken nieuw wit katoen;
- b) een «bakol bëtërah»;
- c) een wierook-potje;
- d) een soort kussen, dat met wit goed is overtrokken;
- e) een wit kopje met «tjēdanč»-water, welke voorwerpen op een matje worden klaargelegd.

«Moetos gëntong» kan ook binnenshuis plaats hebben. De shamaan, hier kortweg «'ajam» genoemd, begint met zich in het wit te hullen: daartoe slaat hij een dier lappen «ka'in potih» om de lendenen, de andere over de schouders, terwijl hij als hoofddoek eveneens een stuk wit goed gebruikt. Hij neemt vervolgens voor het matje plaats, en vraagt van tevoren, waarover men het geestes-oordeel wenscht in te roepen. Het is de «djoeraj toewë», d. i. de drager van den oudsten tak van het geslacht in het dorp, die hem dan uitvoerig uiteenzet wat de aanleiding is, dat men tot «moetos-gëntong» zijn toevlucht neemt. Hierop doet hij wat wierook op het vuur van de «doepë-an», en onder het prevelen van eidelooze «sëram's», waarin de Pojang Këtoenggalan, de Diwë noegronka(n) këboemi, Diwë nating njawë en de Diwë 'andassan, welke laatste als de beschermgeest van de doesoen wordt vereerd, wederom een groote rol spelen, snuift hij de wierook in, daarbij met het boven-lichaam zacht op en neer wiegende. Na eenigen tijd valt hij als een blok omver. Het is weer de djoeraj toewë, die zich haast om hem op het kussen te slapen te leggen. De doek om de schouders wordt hem voorzichtig afgewikkeld en wordt dan over het medium uitgespreid, dat met opgetrokken knieën liggen blijft. Men krijgt dan een soortgelijke voorstelling te zien als bij «tilol». De «'ajam» moet ook weer een heelen tocht ondernemen, alvorens hij in de

geestenwereld belandt. Ook hier wordt de eigenlijke naam van het medium verwisseld tegen een «djoeloq njawě», een ziele-naam. De ontmoetingen, die de shamaan op zijn reis heeft, zijn van denzelfden aard, als bij de beschrijving van een «tilol»-séance reeds werden behandeld. Meermalen is hij in een hevigen strijd gewikkeld met diverse booze geesten, e. d., hetgeen hij aangeeft door een verward geschreeuw. Hier is geen «doekon», die hem moed inspreekt; hij moet zelf maar zien de talloze gevaren te overwinnen. Is hij eindelijk zoo ver, dat hij de betrokken goden of geesten heeft aangetroffen, dan stelt hij deze in kennis met het geval, waarover men gaarne hun oordeel zou willen inwinnen. Kort hierop daalt de aangesproken «Pojang» in het lichaam van den shamaan neer, en met barsche stem vraagt hij den «djoeraj toewě» van de doesoen, wat men van hem begeert. Deze herhaalt dan wat hij, bij den aanvang van de séance, het medium heeft uiteengezet, en zoo ontspint zich het gesprek tusschen «Pojang» en «djoeraj toewě». Tenslotte komt men tot een zelfde resultaat, als we reeds bij «tilol» leerden kennen. De schuld is weer meestal gelegen in het «(ě)ndiqdě bėsi(j)'ang gawi», enz.

Als eindelijk de «Pojang» het lichaam weer verlaten heeft, roept men den shamaan heel voorzichtig bij zijn naam, ontdoet hem van het dekkleed en maseert hem het lichaam, en meer speciaal de ledematen, die absoluut verstijfd zijn met «tjėndaně»-water. Langzaam komt de «'ajam» bij, die voorgeeft in een diepen slaap gewikkeld te zijn geweest. Het is ook hierbij gebruik de shamaan de stukken wit goed als belooning mee te geven en hem nog nader te onthalen.

Als staande in een nauw verband met deze specifiek shamanistische gebruiken, moeten hier in de derde plaats worden genoemd de onderscheidene vormen van «tėnong», waaronder men een soort van wichelarij heeft te verstaan. Al naarmate men daarbij gebruik maakt van padi-korrels, van een houweel, «bėli(j)'ong», rotan «oewi», een fuik «boeboe» of van «pinang» enz. spreekt men van «tėnong padi», tėnong bėli(j)'ong, tėnong oewi, enz. Ook voor tėnong is een vergunning vereischt van het marga-hoofd, terwijl het doesoen-hoofd of diens gemachtigde de séance, welke in het publiek plaats heeft, moet bijwonen. Alvorens daarmee een begin wordt gemaakt, zet het doesoenhoofd aan de toeschouwers het doel ervan uiteen,

Er wordt in het algemeen ge-těnong-d:

1°. wanneer men de oorzaken wil opsporen van ziekten, welke ondanks alle mogelijke pogingen, maar niet willen wijken, het z.g. «nėnongka(n) balě sakit»;

2°. om te weten te komen, wie in een bepaald delict, meer speciaal in een diefstalzaak, betrokken is, het z.g. «mėnongka(n) pėrkarě»;

3°. om na te gaan of een terrein, dat men voor het stichten of verplaatsen van een doesoen wil bestemmen, al dan niet daarvoor geschikt is, het «nėnongka(n) badah doeson»;

4°. wanneer men wil weten of een droom, dan wel een bericht uit verre landen ontvangen, al dan niet gunstig is, of wel, wat het lot is van verwanten, die veraf wonen, en die men daarom zelden bezoekt, het z.g. «nėnongka(n) mimpĩ» c.q. «nėnongka(n) bėritě dja'oh»;

5°. wanneer een jongeling, c. q. een meisje, of wel de respectievelijke ouders willen weten of het meisje, c. q. de jongeling op wie(n) men zijn keuze gevestigd heeft, al dan niet een goede partij zal zijn, het «nėnongka(n) boedjang ngan gadis».

6°. om te weten te komen of buitenechtelijke gemeenschap heeft plaats gehad bij «kėbėndon», eveneens genoemd: «nėnongka(n) boedjang ngan gadis».

De sėance wordt geleid door 2 personen, de «doekon tėnong», meestal een bekwaam geneeskundige, die tevens op de hoogte is van de onontbeerlijke «sėram's» en een soort van medium, dat voorbeschikt is, als werktuig der goden dienst te doen. Aaneengesloten wenkbrauwen worden geacht een uiterlijk ken-teeken te zijn van deze eigenschap.

Waar de verschillende vormen van «tėnong» nagenoeg aan elkaar gelijk zijn, wordt hier alleen «tėnong padi» wat uitvoeriger behandeld, waarvoor temeer reden bestaat, daar dit tevens het meest voorkomende genre is. Hiervoor nu heeft men noodig de padi-korrels van een goed gevulde aar, welk voor dit doel van den halm wordt afgebroken. De padi mag niet eerst uitgetreden worden en wordt zoolang in een wit kopje bewaard; verder ėen «kėladi»- of «kėmboelaw»-blad, een takje «sėlasih» en ėen van «tjėndaně» of «kėmoening» hout. Dit alles tezamen noemt men de «ramoe(w)'an tėnong». Hoewel niet direct benodigd voor de sėance zelve, moeten hier bovendien nog worden bijgezet de gebruikelijke «padang pėgri(j)'asan»¹⁾,

¹⁾ een kopje met water, waarin een stukje tjėndaně-hout; een kopje, inhoudende

«sigrih 7 lambagr», 7 «pajot kapogr», 7 «si(j)'ong pinang» en 7 «gambigr» bladeren. De voor *tēnong* te bezigen voorwerpen moeten, alvorens als zoodanig te kunnen worden gebruikt, eerst worden belezen, hetgeen men in de volkstaal «tawar» noemt.¹⁾ Voorts moeten bij den aanvang van de séance de padi-korrels, c. q. de andere voorwerpen, op een «kadjang» of «djalit», d. i. een soort van mat, worden gelegd en met een «kēmboelaw»-blad worden toegedeckt.

Degene, die een «doekon *tēnong*» noodig heeft om in een ziektegeval b.v. een uitspraak van de Goden uit te lokken, komt tot hem met de mededeeling, dat hij het benodigde voor een «*tēnong*»-séance reeds heeft bijeengebracht; hij vraagt nu den «doekon» tot «*tēnong*» te willen overgaan, om de reden op te sporen van de ziekte, waaraan de betrokken persoon lijdende is; mocht deze een fout hebben begaan, dan zal deze onverwijld worden hersteld.²⁾ De «doekon» antwoordt hem dan, dat hij toestemt in de gevraagde «*tēnong*»-séance, dat hij wierook zal branden en heil voor de(n) zieke zal afsmecken, opdat deze zal herstellen.³⁾ De «doekon» gaat dan over tot het branden van wierook, hierbij een «sēram» uitsprekende, waarin hij ongeveer zegt, dat hij overdag noch 's avonds de Goden aanroept of wierook brandt, maar dat hij thans, onder aanroeping van diverse Goden en geesten, hun hulp zal inroepen voor de(n) bewuste(n) zieke, hun zal vragen welke fout hij begaan heeft, wat voor een offermaal zij wenschen, opdat de patient zal genezen. Tevens vertelt hij, hoe of de «*tēnong*» ontstaan is, de z.g. «'oesoran *tēnong*», en in welke gevallen *tēnong* moet worden toegepast.⁴⁾ Daarop legt hij een wijle zijn rechterhand op het

een mengsel van geraspte kurkuma, sirihkalk en olie, een kopje met water waarop o. m. een melatibloem.

¹⁾ De formule luidt: „sēnaq kaloe di goenong bikoe sē bikoe, doe(w)ē soendē, „kētigē 'ograng soegih, kēmpat 'ograng pingaj, kēlimē diwē (pē) *tēnong*(an) „ingat 'angkaw sikat pērdjandji(j)'an t'kalē di goenong bikoe”, waarvan slechts voor de laatste zinsnede eene begrijpelijke vertaling te geven is.

²⁾ „akoe 'ini moewat padang pēgri(j)'āsan sērtē ngan ramoe(w)an *tēnong*; „(ē)'ndaq mintaq boekaqa(n) *tēnong* lih *ograng* 'ini (naam v. d. zieke) tētang- „gong 'idapan; kaloe adē salah sēsāt (ē)n'daq di bēnagri, salah (ē)'ndaq di „kēlipati (ē)'ndaq mintaq *tēnong* lantang sēlantangan (ē)'ndaq djadi”.

³⁾ „*tēnong* lantang pajoe, lih kēmēnjan (ē)'ndaq di silap, lih *tēnong* (ē)'ndaq „diboekaq, (mē)'nggajoe badjik gagri 'ograng (ē)'ndaq mintaq lantang”.

⁴⁾ „sēram maq'lajkom sēram, tēkalē 'agri tēkalē malam (ē)'ndiqdē 'akoe njēbot „bēsēram, (ē)'ndiqdē 'akoe pasang pērasapan, sēpētang 'ini 'akoe njēbot diwē

«kēmboelaw»-blad, waaronder de padi-korrels zijn verborgen, neemt dan een paar korrels in de rechterhand, sluit die hand, blaast op de vuist en verzoekt dan de rijstgodin tot «tēnong» over te gaan, en dat deze «tēnong» een goed resultaat moge opleveren.¹⁾ Na nogmaals op de vuist te hebben geblazen worden de padi-korrels weer bij elkaar gevoegd en door elkaar geschud op de «kadjang»-mat of «djalit». De «doekon» neemt alsdan het blad in de linkerhand, terwijl hij met de rechterhand aan den binnenkant van het blad een kruis aanbrengt met het van olie doortrokken vlokje katoen en een weinig kurkuma van de «padang pēgri(j)ʼasan», waarna de padi-korrels wederom met het blad worden bedekt. Ook het takje «sēlasih» of «tjēndanē» ondergaat een geheimzinnige bewerking: het wordt onder het prevelen van «sēram's» boven de wierook gehouden, vervolgens in het kopje met «tjēndanē»-water gedompeld, enz. Is deze ceremonie afgelopen, dan noodigt de «doekon» het medium uit de rechterhand plat op het «kēmboelaw»-blad te plaatsen; hij zelf neemt dan het «sēlasih»-takje in de hand en daarmee op het blad slaande, stelt hij de benodigde vragen, waarop hij het antwoord verwacht door het zich verspreiden, «bēpisar» van de padi-korrels. Hij vangt zijn vragen aan met deze inleiding: «Verheven «tēnong», gij «tēnong» van de Goden, het menschedom

„nating njawē si anoe, 'ograng noegronka(n) kēboemi, 'ograng moe(w) 'ātka(n)
 „idapan, diwē toegron ganti, mēlikat groemah, 'ini mēlikat (ē)'mpaj, mēlikat lamē,
 „djēmēnang diwē, (mē)'nggagri (di) goenong, (mē)'nggagri diwē sēbakas, diwē
 „ka(n) migang tēnong, (mē)'nggagri diwē toedjoh, djadi sikat (ē)'ndiqdē tēbilang
 „lih koe, sikat (ē)'ndiqdē tērataj, kaloe tēdoeloe tēmēdi(j)'ān bēpapah bēbim-
 bingan kamoe ini, tēloenggoq tēpētoenggal kamoe, 'akoe ngatorkan kērdjē'ān,
 „lih si 'anoe tētanggong lih bidapan, kaloe (ē)'mpoq gēgoedan kamoe, ka-
 „loe 'adē s'sat, kaloe 'adē salah, kaloe 'adē kēkēndaq'ān kamoe, (ē)'ndaq sēdē-
 „kahan bēsaq magrē, kētjiq magrē, sēpi idapan boedaq'ini waras, roebē njēbot
 „pantaw kamoe, 'itoelah padang pēgri (j)'āsan, makan sigrih makan pinang,
 „kamoe bēborih bēminjaq bētjēndanē, kamoe bēri(j)'ās bēgranggoe kamoe ini,
 „'akoe ka(n) ngoesorkan moelē tēnong'itoe bēlom 'adē, pēnditē bēlom 'adē,
 „rēbi(j)'āh mēndang bēlom 'adē, njēlah bikoe mirah manē moenggah kēgoenong
 „bikoe, bētoendong da'on kēmboelaw bēsoemping sēlasih i'tam noendaq'i padi
 „sēkoelaq, njēlah tēnong (ē)'mpat pērkarē: kēsē nēnongka(n) badah doeson,
 „kēdoewē nēnongka(n) bēritē dja'oh, kētigē nēnongka(n) boedjang ngan gadis,
 „kēmpat nēnongka(n) balē sakit, njēlah boedaq'ini tētanggong kēpadē balē
 „sakit, (ē)'ndaq mintaq tēnong sidi, (ē)'ndaq mintaq tēnong sakti, mintaq
 „tēnong sēlantangnjē, sēram.” Zie voorts den tekst in de bijlage hierachter.

¹⁾ „oooot, bēteri Sēri (d. i. de dewi Seri der Javanen) radjē padi toenggang
 „'anaq 'oemat bētanjē mintaq tēnong sidi, mintaq tēnong sakti, mintaq
 „tēnong sēlantangan.”

van God zit in moeilijkheid, het wenscht den Goden van de «tənonḡ» iets te vragen; wanneer de voorwerpen, benoodigd voor tənonḡ reeds gezuiverd en schoon zijn, laat ze dan uit elkaar gaan.»¹⁾ Hieruit blijkt, dat het instrumentarium dus gezuiverd moet zijn, alvorens tot het beoogde doel te kunnen worden gebezigd.

Wanneer geen beweging komt in de korrels, c. q. houweel, enz. dan geldt dit als een bewijs, dat de voorwerpen niet voldoende gereinigd zijn, in welk geval alsnog tot het reinigen daarvan met zuiver water wordt overgegaan. Vervolgens gaat hij over tot het stellen van de eigenlijke vragen, aldus aanvangende: «gij, Godheid, die over «tənonḡ» te zeggen hebt, misleidt ons niet; moet «de oorzaak van de ziekte worden toegeschreven aan den «diwě «di laot», God van de zee, zoo ja verspreidt U dan»²⁾ Mocht de «ragam», lett. wat door kwade geesten wordt veroorzaakt, niet op rekening kunnen worden gesteld van den «diwě di laot», dan komt er geen beweging in de padikorrels. Telkenmale wordt voortgegaan met het slaan op het «kəmboelaw»-blad, gevolgd door de vraag, of de ziekte moet worden toegeschreven aan den invloed van den een of andere Godheid, «apě ragam diwě....», waarbij de «doekən» de verschillende hem bekende Goden de revue laat passeeren, om eventueel ook nog te rade te gaan bij de onderscheidene geesten, inz. de «məlikat pojang», totdat bij het vermelden van een dier «diwě» c. q. «məlikat pojang» de padikorrels zich bewegen, hetgeen als een onmiskenbaar teeken geldt, dat men bij die Godheid, geest, is beland, die de ziekte veroorzaakt heeft. Dan wordt de betrokken Godheid, enz., afgevraagd, wat de zieke misdreven heeft: of hij gezondigd heeft tegen de goede zeden of tegen bepaalde verbodsbepalingen, «'adě di(j)ě salah bəpantang bəpaqsě?», of wel, is hij een tevoren gedane gelofte niet nagekomen, heeft hij niet op het geschikte tijdstip geofferd of het offermaal niet naar behooren doen bereiden, «(ě)'ndiqdě (mě)'mba'igr sangi», enz. De betrokken «diwě», gelieve dan op te geven, of hij op een offer-

¹⁾ „kəsidi tənonḡ, kaw tənonḡ, tənonḡ diwě, tənonḡ diwatě, sertě 'oemat, 'allah təkədan boentoe, (ě)'ndaq bətanjě kəpadě diwě tənonḡ, lah tjoetji lah „bantji səgrkaj (pě)tənonḡ(ăn) 'ini, 'amonlah tjoetji lah bantji bəpisarlah kaw „tənonḡ.”

²⁾ „sidi, sidi sakti sangjang radjě tənonḡ, boelaq djangan, bandjoran djangan, „pərboelě djangan, bəbəri(j)'āt djangan”, -- hier komt de eigenlijke vraag — „apě ragam diwě di la'ot, kaloe — ragam diwě di la'ot pisarlah, tənonḡ”.

maal gesteld is, c. q. welk offermaal. Anders wordt gevraagd of de ziekte door geneesmiddelen moet worden gecureerd, zoo ja, welke geneesmiddelen de (n) zieke moeten worden toegediend. Om op deze vraag een antwoord te erlangen somt de «doekon» alle hem bekende geneesmiddelen op, totdat het «bĕpissar» van de padikorreels aangeeft, dat een juist genoemd middel door de Goden wordt aangeraden. Met bekwamen spoed wordt dan aan dien wensch van «diwĕ», «mĕlikat» of «pojang» gehoor gegeven: het offermaal gebracht, het geneesmiddel bereid en de(n) patient toegediend. Blijven de padikorreels onbewegelijk, dan moet men zijn toevlucht nemen tot «tilol» of «moetos gĕntong», en bereikt men ook hiermee geen resultaat, dan is de zieke ten doode gedoemd!

Geldt de tĕnong-séance het opsporen van den dader in een diefstalzaak b.v., het z.g. «nĕnongkan pĕrkarĕ», dan doet het hoofd van tevoren mededeeling, dat «tĕnong» plaats zal hebben, omdat een bepaalde doesoen-genoot bestolen is geworden; hij noodigt de omstanders uit om, ingeval één hunner door middel van tĕnong als dader mocht worden aangewezen, zich aan die uitspraak te onderwerpen, opdat er geen twist uit zal ontstaan¹⁾, waarop allen dan eerst moeten antwoorden, dat zij de uitspraak zullen aanvaarden. Indien de dief zich onder de aanwezigen bevindt zullen de padikorreels, c. q. houweel, rotan, enz., zich ongetwijfeld bewegen in de richting, waar deze zich bevindt.

De onderscheidene vormen van tĕnong gelijken in hoofdzaak op de hierboven beschreven «tĕnong padi», met dat verschil natuurlijk, dat de padi-korreels vervangen worden door een stuk rotan, een houweel, fuik, enz.²⁾

¹⁾ „na kini ka(n) boekaq tĕnong, sangkan nĕnongka(n) si'anoe poenjĕ barang „kĕlĕngĭtan, kaloe sĕkirĕnjĕ si(j)'apĕ sadjĕ nan di sĕbotka(n) dĕngan tĕnong „'ini, kĕlĕ di(j)'ĕlah nan 'ambiĕ pĕrkarĕ 'itoe, djangan (mĕ)'ndjadi sĕlang „sĕlisih.”

²⁾ Wel te onderscheiden van deze shamanistische wichelarij, kent men ook nog de „tĕnong tjintjin” waaronder men een soort kinderspel heeft te verstaan, bepaaldelijk tusschen de „boedjang-gadis”. Een „doekon” is hierbij niet van noode, evenmin de „ramoe(w)'an, tĕnong, enz. In het kort komt het spelletje hierop neer: men neemt 2 dunne, zilveren ringen, die men voor ongeveer $\frac{3}{4}$ gedeelte in katoen wikkelt, en dan in een kopje met water doet. Men zorgt er voor, dat de ringen blijven drijven. Wanneer men nu wil weten of boedjang A met gadis B zal trouwen, roert men eerst flink in het kopje, dekt het tijdelijk toe, en ziet na eenigen tijd, of de niet omwonden gedeelten van de twee ringen al dan niet tegen elkaar zijn gestooten. Dit levert dan het antwoord op de gestelde vraag.

Tot besluit nog een kleine uitweiding over een zeer bijzondere methode om ziekten op te sporen, waartoe men zijn toevlucht neemt, alvorens door «tĕnong», en in laatste instantie door «tilol» en «moetos gĕntong» het godsoordeel wordt ingewonnen. Men past haar uitsluitend toe voor ziekte-gevallen, waarbij maar geen beterschap schijnt in te treden. De «doekon» past alsdan de z.g. «sĭr»-proef toe. Onder «sĭr» heeft men te verstaan een duidelijke aanwijzing, die de «doekon» krijgt, zich openbarende in een ijzig gevoel of rillingen door het geheele lichaam, ten teken, dat hij, bij het winnen van het gods-oordeel, aangaande den aard der ziekte, de oorzaken daarvan, enz. op het spoor is. Eerst wordt door de «doekon», onder het branden van wierook, bij de verschillende Goden navraag gedaan, wie onder hen de ziekte veroorzaakt heeft. Evenals bij «tĕnong» worden ook hier de onderscheidene Goden, enz. opgesomd, met verzoek echter den «doekon» rillingen te bezorgen, wanneer hij bij de ware Godheid is aanbeland¹⁾. Heeft de «doekon» den juisten «diwĕ» aangeroepen, dan wordt weer gevraagd, waardoor hij zich den toorn der Goden op den hals heeft gehaald, en op welke wijze genezing zoude kunnen intreden, enz. De Godheid antwoordt op de hem gestelde vragen, door den «doekon» steeds rillingen te bezorgen, in welk geval de «sĭr»-proef aan de verwachtingen heeft voldaan. In het ontkennende geval, als dus de «doekon» niets voelt, zal de «doekon tĕnong» moeten worden ontboden, en kan ook deze aan de Goden geen uitspraak ontlokken²⁾, dan kunnen nog slechts «tilol» en «moetos gĕntong» redding brengen.

Den Haag, Mei 1926.

¹⁾ „sĕram maq'lajkom sĕram, njĕbot kamoe pantaw kamoe njĕbot kamoe „sidi njĕbot kamoe sakti, njĕ sangkan djĕmĕ 'ini bidapan, apĕ ragam diwĕ . . . , „mintaq sĭr di 'awaqkoe”.

²⁾ Het opsporen van ziekte door middel van „sĭr” en van „tĕnong” noemt men „(mĕ)'ntjakagr toedjoe(w)'ĕn”.

BIJLAGE.

Een andere «'oesoran tənong» luidt:

«səram maqlajkom səram, təkələ Toe(w)'ān mēndikēnjē'allah,
«tələh *gra'ib*, bēkatē 'ograng (ē)'mpat, kēsē Bidjēbēra'il (Gabriel)
«kēdoe(w)'ē Mēka'il (Michael), kētigē Sərapil (Raphael) kēmpat
«Djēra'il(?), manē katē Toe(w)'ān, kaloe 'oemat 'allah tēkēdan
«boentoe, moenggahlah kēgoenong bikoe tanjēka(n) 'anaq 'adam,
«sēlēlamē mangkē timpoh 'oemat 'allah tētanggong padē balē
«'idapan (ē)'ndiq kētoedohan, mangkē Bidjē bēra'il mēnjoeroh-
«lah 'ograng doe(w)'ē Sē Patih djoengkar, doe(w)'ē Patih djabaq
«moenggah kēgoenong bikoe, Patih djoengkar na'iq k'atasnjē,
«sampaj di pinggang goenong bikoe bētēmoelah panditē s'ograng
«bēsoenting sēlasih 'itam sētangkaj bētoedong da'on kēmboelaw
«sēlambagr noekopi padi sēkoelak, mangkē bēkatē panditē s'ograng
«padē Patih djoengkar: toe(w)'apē kērdjē moenggah di goenong
«bikoe, katē Patih djoengkar: (ē)'ndaq nanjēka(n) pētanjē'an 'anaq
«'adam sēlēlamē, mangkē katē panditē s'ograng: (ē)'ndaqlah
«moenggah k'atas goenong bikoe djadilah, (ē)'nggan 'ini njēlah
«'akoe toedohi, 'inilah pētanjē'an 'anaq 'adam sēlēlamē bolih 'akoe
«toendjoqka(n), kēsē balē 'idapan (ē)'ndiq kētoedohan, kēdoe(w)'ē
«bada(h) bēsoesok, kētigē kabagr dja'oh 'ataw mimpi, kēmpat
«pēr'oentongan gadis ngan boedjang, sēkali(j)'ān 'itoe bolih ditan-
«jēka(n) dalam tənong, mangkē tənong 'adē (ē)'mpat, dalam
«(ē)'mpat lagi sētənong njēlah tənong bē'asi njēlah tənong padi,
«mangkē larangan tənong padi adē (ē)'mpat, kēsē tənong boelaq,
«kēdoe(w)'ē tənong bandjolan, kētigē tənong 'oejaw 'oejaw, kēmpat
«tənong(ē)'ndiq bētoedoh, mangkē larangannjē tənong njē (ē)'mpat
«'itoe di mintaqka(n) Patih djoengkar kēpadē panditē s'ograng
«dan mintaq ditoelaqka(n), manēnjē di mintaq njēlah tənong
«sēsoenggohnjē, 'oedē itoe Patih djoengkar baliq toegron (mē)'nda-
«pati Patih djabaq di bawah goenong bikoe, laloe kēmbali kēba-
«dahnjē, njēlah moelēnjē mangkē 'ograng tahoe bētənong, səram!''
waarin verteld wordt, dat toen het menschdom in nood zat
Gabriel aan Patih djoengkar bevel gaf om den berg «bikoe» te
bestijgen, teneinde de «'anaq 'adam» om raad te vragen; hoe

Patih djoengkar aan deze last gevolg gevende, op den bergrug een godgeleerde ontmoette, die hem de geheimen van de «tėnong» openbaarde. Deze «'oesaran tėnong» is kennelijk van een lateren datum, dan die, welke in den noot op bladz. 396 is opgenomen; men lette slechts op de uitheemsche bestanddeelen, zooals de namen der aartsengelen Gabriel, Raphael en Michael, woorden als «'oemat 'allah», «'anaq 'adam», enz.